

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

ELAZIĞ - 1997

ASR SURESİ TEFSİRİ ÜZERİNE

Yrd.Doç.Dr.H.Mehmet SOYSALDI*

GİRİŞ:

Kur'an-ı Kerim, insanlığın hidâyeti, refahı ve mutluluğu için Allah (c.c) tarafından Cebrâil (a.s) vasıtasıyla Hz.Muhammed (s.a.v)'e gönderilen en son ilâhî kitaptır.

Kur'an'ın insanları dalâletten hidayete, zulmetten nura çıkarmak için gönderilen bir ilâhî kitap olduğu birçok âyette ifade edilmiştir.¹ Aynı zamanda Kur'an, insanlar için bir şifa ve nur kaynağıdır.²

İşte Asr suresi de yüksek bir fesahat ve belagat içinde³, insanlığın kurtuluş recetesini çok kısa ve öz olarak sunan önemli surelerden biridir. Bundan dolayı bu makalemizde Asr suresinin tefsirini yapmaya çalışacağız.

Asr Suresinin Önemi:

Asr suresinde, her asırdaki insanlığın buhrandan kurtuluşu, dünyevî ve uhrevî mutluluğa kavuşmasının yolu çok kısa ve özlü olarak, âdeta formüle edilmiş bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun içindir ki, mezhep imamlarından İmam Şafii "Allah bu sureden başka bir sure indirmeseydi, bu sure, insanlara yine de yeterdi" buyurmuştur.⁴ Başka bir rivâyette de, "insanlar asr suresinin manasını iyice düşünselerdi, onlara fazlasıyla yeterdi", demiştir.⁵ Hadis imamlarımızdan Beyhakî de, Hz.Peygamber (s.a.v)'in ashabından iki kişinin buluştukları zaman, birinin diğerine Asr suresini okumadan, sonra da selam vermeden ayrılmadıklarını rivâyet etmektedir.⁶

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bkz., Bakara, 2/257; Mâide, 5/16; İbrahim, 14/1; İsrâ, 17/9.

² Bkz., Yunus, 10/57; İsrâ, 17/82; Fussilet, 41/44.

³ Fesahat, beyan, açık olma, sözün düzgün ve kapalılıktan salim olması; belagat ise güzel beyan ve kuvvetli etkileme demektir. Fesahat ve belagatın ma'ânî ilmindeki izahları için bkz., Ali b.Ali Tehanevi, **Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn**, Kahraman Yayınları, İst, 1984, I,138-139; II,1105,1106.

⁴ M.Ali Sabunî, **Safvetü't-Tefâsîr**, Beyrut, 1981, III, 600.

⁵ Muhammed Savvaf, **Fatihâtü'l-Kur'an**, Cidde, 1985, s.474.

⁶ eş-Şevkânî, Muhammed b.Ali b.Muhammed, **Fethu'l-Kadir**, Mısır, 1964, V, 491; es-Sâbûnî, a.g.e., III, 601.

Nitekim merhum şâirimiz Mehmed Akif bunu şu beytlerinde veciz bir şekilde ifade etmektedir:

Hâlik'ın nâ-mütenâhi adı var, en başı: "Hak",
Ne büyük şey için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlaka "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede asâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.⁷

Yüce Allah bu surede insanların hüsranda olduklarını, ancak dört haslet ile vasıflananların hüsrandan ve buhrandan kurtulacaklarını söylemektedir: Sözü edilen bu hasletler, iman, sâlih amel, hakkı tavsiye etmek ve sabrı tavsiye etmektir. Bunların gerekli izahları ileride gelecektir.

Dikkat edilirse bu esaslar, insanın bütün zaman ve mekanda muhtaç olduğu dünyevî ve uhrevî kurtuluşunun anahtarıdır. Yine dikkat edilirse görülecektir ki, bu esaslarda Allah hakkı ile kul hakkı cemedilmiştir. Çünkü kişinin nefsini kemâle erdirmesi iman ve sâlih amelle olur ki, bu da Allah hakkına taalluk eder. İnsanın başkalarına hakkı ve sabrı tavsiye etmekle nasihat ve irşad görevini yerine getirmesi ise kul hakkına taalluk eder.⁸ İnsanın gerçek manada mutluluğa ve kurtuluşa ermesi ise bu iki hakkı yerine getirmesine bağlıdır.

Asr Suresinin Tefsiri:

Asr'a yemin ile başladığı için bu adı alan sure, üç ayetten meydana gelmiştir. Sure, İbn Abbas, İbn Zübeyr ve müfessirlerin çoğunluğuna göre Mekkîdir. Hatta Mekke'de inen ilk surelerdendir diyenlerde vardır. Mücâhid, Katade ve Mukatil bu surenin Medine'de indiğini söylemişlerdir.⁹ Surede kurtuluş ve mutluluğun ancak inanmak, güzel, yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmekle mümkün olacağı vurgulanmakta ve böylece üç ayetli bu kısacık surede, İslam'ın beşer hayatı için getirdiği mükemmel sistem ifade edilmektedir.

⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İst, II,828.

⁸ es-Sâbûnî, a.g.e, III, 601.

⁹ Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din es-Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, trs, XV, 291.

سُورَةُ الْعَصْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (٣)

“ *Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla. 1- Asra andolsun ki, 2- İnsan ziyandadır. 3- Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir.*”

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, bütün insanların ziyanda oldukları, yalnız inanıp yararlı işler yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı öğütleyenlerin ziyanda olmadıkları, Asra yemin edilerek vurgulanmaktadır.

Surenin âyet âyet tefsiri şöyledir:

1- وَالْعَصْرِ; Sure, Yüce Allah'ın asra yemin etmesiyle başlamaktadır.

Burada, Allah'ın niçin asra yemin ettiği şeklinde bir soru hemen hatıra gelmektedir. Bu soruya Asrın anlamını açıklayarak cevap vermek istiyoruz.

Asr: Gündüzün uçlarından biri, özellikle ikindi vaktinden güneşin batmasına kadar olan zaman, çağ denilen seksen veya yüz yıllık zaman ve ikindi vakti anlamlarına gelmektedir.¹⁰

a) Zeyd b.Eslem'in, İbn Abbas'dan yaptığı bir nakle göre, eğer asrı mutlak manada zaman, veya her hangi bir zaman olarak alacak olursak, onda akıl sahipleri için Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden ibretler vardır.¹¹

F. Râzî de, Allah'ın zamana yemin etmesinin sebebini, onda bulunan acaibliklere bağlamaktadır. Çünkü genişlik, darlık, sıhhat, hastalık, zenginlik ve fakirlik, zamanın içinde bulunmaktadır. Bu kadar hususiyeti bünyesinde bulunduran zamanın özelliğine işaret etmek için, kendisine yemin etmek tabii bir şeydir. Eğer insan, ömründen bin sene gibi uzun bir zamanı faydasız işlerle geçirse ve son anda da hidayete kavuşsa, ebedî cenneti kazanır. Öyleyse kişi için en kıymetli şey, zamandır. Bir anlık zaman, bu bakımdan çok kıymetlidir.

¹⁰ er-Râgıb el-İsfehânî, **Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'an**, Beyrut, 1992, s.569.

¹¹ Ş.Süleyman Cemel, **Cemel haşiyesi (Celâleyn Tefsirinin)**, Kahraman Yayınları, İst, trs, IV, 582.

Demek ki zaman, nimetlerin aslındandır. İşte Yüce Allah o yüzden, asıl nimet olan zamana yemin etmektedir. Yine asra yeminin bir sebebi de, zamanın mekandan şerefli olmasıdır. Zaman halis bir nimettir, onda kusur ve hüsrân yoktur. Hüsrân ve kusur, zaman içinde yaşayan insandadır. Nitekim bu hususu İmam-ı Şâfiî şu beytlerinde çok güzel bir şekilde ifade etmektedir:

نعيب زماننا والعيب فينا وما لزماننا عيب سوانا
نهجو ذا الزمان بغير ذنب ولو نطق الزمان لنا هجانا
ديانتنا التصنع والترائي فنحن به نخادع من يرانا
ليس الذنب يأكل لحم ذنب ولكن يأكل بعضنا بعضا عيانا
لسنا للتخادع مسووك ضان فويل للمغير اذا اتانا

Bütün ayıplar bizde... zamanı suçluyoruz,
Bizden başka nesi var, o, bizim zamanımızdır,
Hicvediyoruz zamanı, halbuki yok günahı
Bir de o dile gelse, dinlerdik binbir ahı
Dindarlığımız bile hep gösteriş, hep riya.
Bize bakanları hep kandırırız bununla.
Bir kurt bile yemezken, diğer kurdun leşini
İnsanımız çiğ çiğ yer diğerinin etini
Herbirimiz kurt bizim, koyun postuna girmiş,
Koyun sanıp gelenin, bilmiş ol işi bitmiş.¹²
O halde, yemin edilecekse, kusursuz ve şerefli bir şeye yemin edil-
melidir ki, o da zamandır.¹³

b) Eğer asrı, güneşin tam tepeye yükselmesinden batımına kadar olan zaman olarak alacak olursak şöyle düşünülebilir: Yüce Allah bu vakte, hüsrândaki insan hakkında yemin etmiştir. Çünkü yeminin cevabı;

“*Muhakkak ki insan hüsrândadır*” âyetidir. İnsan ömrü ile bu vakit arasında bir ilişki vardır. Güneşin tepeden inip, batmaya yüz tutması gibi, insan ömrü de devamlı geçmekte, sanki batmaya yüz tutmakta, bu du-

¹² eş-Şâfiî, Muhammed b.İdris, *Dîvânu's-Şâfiî*, (Derleyen: Muhammed Afif ez-Zu'bi), Dâru'n-Nûr, Beyrut, 1971, s.82. Bazı tasarruflarda bulunarak şiiri, lafzen tercüme etmek yerine, anlamını da yansıtmak üzere yine şiir halinde tercüme etmeye çalıştık. Bununla edebî uslubun bozulmadan yansıtılmasını amaçladık.

¹³ er-Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)*, Mısır, trs, XXXII, 84.

rumu ile hüsrânı ifade etmektedir. Nitekim Allah, duhâ vaktine de, ticaret yapan, kâr eden insana da yemin etmiştir. Çünkü o zaman da, çarşı pazarın yoğun olduğu, kârın fazlasıyla elde edildiği bir zamandır. İşte Yüce Allah burada, güneşin tepeye yükselişi ile batışı arasındaki zamana yemin ederek sanki, bu zaman ile insan ömrü arasındaki ilişkiye işaret etmekte, insanın ömründen az bir zaman kalsa bile, -güneş batmaya yüz tutsa bile- henüz vaktin geçmediğini, kalan vakitte tevbe ile Allah'a dönmek için fırsatın bulunduğunu hatırlatmaktadır. Allah'ın bu manadaki asra yemin etmesinin sebebi de budur.

c) Asrı “salâtu'l-vustâ الوُسْطَى”; yani ikinci namazı olarak, alacak olursak; Yüce Allah, ikinci namazının faziletinden, üstünlüğünden dolayı asra yemin etmiştir demek gerekmektedir. İkinci namazı “orta namaz”dır. Allah Kur'an'da;

“حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى...”
*devam edin*¹⁴ buyurarak, onun adımı koymuş ve bu arada namazlara devam etmemizi emretmiş ve orta namazı özellikle zikrederek önemine işaret etmiştir. Güneş ısısının hafiflediği bu vakitte müslümanlar, namazdan sonra Peygamber (s.a.v)'in çevresinde halkalanır, O'nun öğüt ve buyruklarını dinlerlerdi. Günlük işlerini de bitirmiş oldukları için bu vakit, onlar için toplanıp öğüt dinlemeye en elverişli bir vakit idi. İşte bu bakımdan ikinci namazı çok önemlidir.¹⁵ Aynı zamanda ikinci namazı, gündüze ait farzların amel olarak sonucusudur. Akşam ile beraber gece ibadetleri başlayacaktır. İşte Yüce Allah “ve'l-Asr العَصْرِ” sözüyle, böylesine önemli bir namaza yemin etmektedir.

d) Bunlardan başka, asrın, Peygamber (s.a.v) ve ümmetinin, içinde buldukları zaman olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde “ve'l-Asr العَصْرِ” sözünün manası şöyle olmaktadır: “Ve'l-Asr ellezî ente fîhi” (Senin içinde bulunduğun zamana yemin olsun). Nitekim Yüce Allah, aynı şekilde “لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ” “bu şehre yemin olsun”¹⁶ âyetiyle, Hz.Peygamber (s.a.v)'in mekanına, “لَعَنُوكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ.” “ömrüne yemin ederim ki, onlar sarhoşluk içinde bocalıyorlar”¹⁷ âyetiyle de Hz.Peygamber

¹⁴ Bakara, 2/238.

¹⁵ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İst, 1991, XI, 80.

¹⁶ Beled, 90/1.

¹⁷ Hicr, 15/72.

(s.a.v)'in ömrüne, yani kendisi için tayin edilen zamana yemin etmektedir. Bu ayetlerle Allah Hz.Peygambere sanki, “Senin zamanına, mekanına ve ömrüne yemin olsun” demekte ve bunu derken de üç hususun, zaman, mekan ve ömrün insanlar için önemini belirtmiş bulunmaktadır. Bu üç hususa ta'zim, saygı ve hürmet vacip olunca da, onların ait olduğu Zat'a, yani Hz.Peygamber (s.a.v)'e de hürmetin öncelikle vacip olacağı açıktır.¹⁸ Demek ki Allah'ın, diğer ayetlerde, Hz.Peygamber (s.a.v)'in mekanına ve ömrüne yemin etmesi yanında, burada da asrına, zamanına kasem etmesinin sebebi, aynı zamanda O'na ta'zim, hürmet, saygı ve muhabbet beslemenin gereğini vurgulamak içindir.

2- “*Muhakkak ki insan hüsrandır*”: “إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي حُسْرٍ”

Husr-hüsrân; noksanlık, alışverişte aldanmak, helâk olmak, sapıt-mak, eksik yapmak, zâyi' etmek, helâk etmek manalarına gelmektedir.¹⁹ Buna göre insanın hüsranda olmasını Ahfeş, helâk; Ferra ukûbet ve ceza; Zeyd b.Ali de; şer ve kötülük içinde bulunma olarak izah etmektedirler.²⁰ Aslında bütün bu manalar birbirine çok yakın ve neredeyse birbirinin aynıdır.

“الإنسان” kelimesinin başındaki elif lâm takısı da cins manasındadır.²¹

Yani bununla bir insan değil, insan cinsi kastedilmekte ve bütün insanların hüsranda oldukları anlatılmaktadır. Bunun manası da şudur: İnsan hüsrân halinden hiç ayrılmamaktadır. Halbuki insanın sermayesi ömrüdür, ömür ise her nefes, her saat harcanıp giderek tükenmekte ve her an geçtikçe o ni-metlerin sonu ve hesabı yaklaşmaktadır. Eğer o nefesler, insanın dilediği gibi istediği zamanda harcayacağı şekilde kendi yaptığı ve yarattığı şey olsaydı, o ömür tükenmez, insan da onu dilediği gibi harcamaktan dolayı hiçbir zarara uğramazdı. Fakat o nefesler, insanın kendi icadı değildir. Onu yaratan Alla-h'dır. Allah, o ömrü insana, kendi rızası dahilinde, sınırlı ve hesaplı bir şekilde kullanması için emanet olarak vermiştir. İnsanın kurtuluşu, zaman sermay-esini kullanmadan dolayı hasıl olacak kâra bağlıdır. Onun için Yüce Allah; *“insana çalışmasından başka bir şey yoktur”*²² وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

¹⁸ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 86.

¹⁹ el-Mu'cemu'l-Vasît, Tahran, trs, I,233.

²⁰ Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmî Li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, 1985, XX,180; eş-Şevkânî, a.g.e., V, 491.

²¹ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 86.

²² Necm, 53/39.

ve *كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ* "herkes kendi kazancına bağlıdır"²³ buyurmaktadır. Bu şekilde insan, sermayeyi sahibine ödedikten sonra, hesap günü kendisine kalacak olan kâra göre kendini kurtaracak ve o oranda nimetlenmiş olacak veya açığına göre sorumlu tutularak, zarara uğramış, iflas etmiş sayılıp, azaba uğratılacaktır. İnsan ömründen geçen her an, harcanan her nefes, ya bir iş içindir, yada boşa gitmiştir. Boşa geçtiyse elbette ki bu, bir zarardır. Bir işe harcandıysa, o iş, ya hayır ve güzel olan bir iştir veya şer ve kötü olan bir günahdır. Veyahut da ikisi ortasında mübah olan bir fiildir. Yapılan iş mübah ise, bir fayda sağlamadığı için zaman boşuna geçmiş gibidir. İnsan zamanı taat içerisinde geçirmiş olsa bile, belki elden kaçırdığı daha faziletli bir taat sözkonusu olabilir. İşte bu daha faziletli olanı elden kaçırmaması da insanın kendisi için bir ziyan sayılır. Bu itibarla insan her an belli bir ziyanın içindedir. Bütün bu zikrettiklerimizle birlikte, zaman içerisinde insanı her yönden etkilemekte ve baskı yapmakta olan diğer olayları da katarak düşünecek olursak, insanın nasıl bir tehlike ve ziyan içinde bulunduğu açıkça anlaşılır. İnsan, sürekli nimet ve refah içinde bulunduğunu kabul etse bile, her dem ömrünün ölümüne doğru akıp gitmekte olduğunu ve bu suretle daimî bir ziyan içinde bulunduğunu inkâr edemez. Gerçekten de her harcanan nefes bir ölümdür.²⁴ Bundan dolayıdır ki, Râzî; *إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ* âyetini, insanda zarar, ziyan ve sıkıntının asıl olduğuna açık bir delil saymaktadır.²⁵

3- *إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ* "Ancak inananlar ve sâlih amel işleyenler hâric":

Yüce Allah ikinci âyette insanların ziyanda olduğunu yemin ile ifade ettikten sonra, iman edenlerin, sâlih amel işleyenlerin, hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin bu ziyandan kurtulacağını beyan etmektedir. Yani hüsrandan kurtulmak için bu dört vasıf ile vasıflanmak şarttır. Bu vasıfların birincisi ise imandır.

İman; Arapça lügatta mutlak olarak "tasdik etmek" anlamına gelir.²⁶ İstilahî olarak ise, "Hz. Muhammed (s.a.v)'in Allah'tan getirip haber verdiği şeylerin hepsinin doğru olduğunu kabul ve itiraf etmek" demektir.²⁷ Bunların

²³ Tûr, 52/21.

²⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst, IX, 430,431.

²⁵ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 88.

²⁶ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay, İzmir, 1997, s.20.

²⁷ Elmalılı, a.g.e., I, 177.

doğruluğunu kalben kabul eden mü'mindir. Yüce Allah, bu surede insanın hüsrandan kurtulup, kurtuluş ve mutluluğa erebilmesi için herşeyden önce inanması gerektiğini vurgulamaktadır. İbadet ve amel ise ancak sağlam bir imanla yapılırsa kabul görür.²⁸ Aksi takdirde, imansız amel tek başına kişiyi kurtuluşa götürmez. Bunun için zaten Kur'an iman temeline dayanmayan, iman mihverine bağlanmayan ve bu nizamdan neşet etmeyen bütün hareketlerin değerini yok sayar. Kur'an'ın bu mevzudaki görüşü bütün çıplaklığıyla ortada ve açıktır. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurur:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ

مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ

“Rablerini inkar edenlerin işleri, fırtınalı bir günde, rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer; yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu uzak sapıklıktır.”²⁹

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ

لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“İnkâr edenlerin işleri engin çöldeki serab gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.”³⁰

Yüce Allah Asr suresi 3. âyette iman vasfından hemen sonra sâlih ameli zikrederek, iman ve amel arasındaki sıkı ilişkisi bize hatırlatmaktadır.

Sâlih amel: Sâlih amelin çok çeşitli tarifleri yapılmıştır. Bu tariflerden bazıları genel, bazıları ise özel tariflerdir. İbn Abbas'tan bu hususta iki tarif nakledilmiştir. Bunlardan birincisinde, o, sâlih ameli genel anlamda “farzlardır” şeklinde tarif ederken³¹ diğeri de, “namaz kılmak, oruç tutmaktır” diye tarif etmektedir.³² Hz. Ali (ö.40/661)'nin, sâlih ameli, “vaktinde, tadili erkan ve heyetine riayet edilerek kılınan namazdır” şeklindeki tarifi de, tahsisli bir tanımdır.³³ Sâlih amelin tanımı ile ilgili olarak Katade'den de iki

²⁸ Furkan, 25/23.

²⁹ İbrahim, 14/18.

³⁰ Nur, 24/39.

³¹ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Mısır, 1954, III, 294.

³² et-Taberî, a.g.e., XII, 1.

³³ Ebû Hayyân, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yusuf el-Edelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad, trs, I,111.

tarif nakledilmekte olup, bunlardan birinde, o, sâlih ameli, “hayır işlemektir” şeklinde açıklarken³⁴ diğesinde de, Allah'ın kabul edeceği amellerin, imana dahil olan şeyler olduğunu vurgulamaktadır.³⁵ Katade'den nakledilen her iki tarif de umûmîlik arzetedir.

Müfessirler, daha ziyade, umûmî tarifler üzerinde durmaktadırlar. Nitekim, sâlih amelin, Allah ve Rasulünü tasdik etmek, emrettiklerini yapıp, nehyettiklerinden kaçmak³⁶; Allah'a itaat etmek, nehyettiklerinden kaçmak³⁷ şeklinde tanımlar yapıldığı gibi, üzerine sevap terettüp eden tüm doğru ameller³⁸; Allah'ın rızası istenilen her şey³⁹; akıl, kitap ve sünetteki delillerle yapılan her doğru iş⁴⁰; Allah'ın emrettiği taatleri işlemek⁴¹ şeklinde de tanımlar yapılmaktadır.

Sâlih amelin tarifini daha geniş bir şekilde ele alan Abduh, bu ayette geçen “sâlihât”ı şöyle açıklamaktadır: “zevk-i selim ve tabiat-ı müstakimenin kabulüne müsaid olmakla beraber, maslahata muvafık, umum ve hususa faydalı ve hayır olduğu herkesce kabul edilen amellerdir”⁴² Ahmed Hamdi Akseki (ö.1951) de: “Sâlih amele gelince, o da, akl-ı selim (sağ duyu) in, insan fitratı ve tabiatının reddetmediği bir takım hayırlı amellerdir ki, insanın kendi nefsine, ailesine, milletine ve bütün insanlara, hülâsa hangi sınıftan olursa olsun, her insanın menfaatine olan şeylerle bağdaşan iyi ve güzel işlerle davranışlardır”⁴³ şeklinde tarif etmektedir.

Görüldüğü gibi, sâlih amelin dar manada tarifleri yapılmasına karşılık, oldukça geniş tarifleri de yapılmıştır. Yapılan bütün tariflerde zahiren veya zımnen imanın şart koşulduğu görülmektedir. Zira ister sâlih amelin, sadece “farzlardır” diye, isterse namaz oruç gibi tahsisli tarifi yapılsın, iman

³⁴ et-Taberî, a.g.e., XXIV, 67.

³⁵ et-Taberî, a.g.e., XVI, 218.

³⁶ et-Taberî, a.g.e., XXIV, 93.

³⁷ et-Taberî, a.g.e., XI, 88; XV, 242; XVIII, 182; XXV, 145.

³⁸ et-Kâsımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasinü't-Te'vîl*, (thk. M.Fuad Abdül-bakî), Mısır, 1957, II, 81.

³⁹ Ebû Hayyân, a.g.e., I, 111.

⁴⁰ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut, trs, I, 51.

⁴¹ Bkz., et-Tabresi, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasan, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an*, Tahran, 1395, I, 127.

⁴² Abduh, Muhammed, *Suretü'l-Asr*, Mecelletü'l-Mear, VI, 577.

⁴³ Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlak İmi ve İslam Ahlakı*, (sad. Ali Aslan Aydın) Ankara, trs, s.18.

etmek şarttır ve zaten bu amellerin de iman olmadan yapılması düşünilmez. İman ve sâlih amel ifadesi, Kur'an-ı Kerim'de 52 defa beraberce zikredilmektedir. Genellikle ayetlerde "...inanın ve sâlih amel işleyenler" şeklinde geçen "iman" ve "sâlih amel" lafızları, bazı ayetlerde "kim inanarak sâlih amellerden işlerse..."⁴⁴ veya "erkek veya kadınlardan her kim inanarak sâlih amellerden işlerse..."⁴⁵ şeklinde şartlı geçmektedir. Bütün bu ayetler bize bir amelin, sâlih olabilmesi için, imana bağlı yapılması gerektiğini anlatmaktadır.

بِالصَّبْرِ وَتَوَاصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَاصُوا "birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir": Yüce Allah bu ayette kurtuluşa ve saadete erecek insanların üçüncü ve dördüncü vasıflarını belirtmektedir. Yani iman edenler ve sâlih amel işleyenler birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmelidirler. "Gerçek, doğru" anlamına gelen **hak**, bâtılın tersidir ve genellikle iki anlamda kullanılır; birincisi, ister akide ve düşünce, ister dünyevî sorunlarla ilgili olsun, adalete, insafa ve hakkâniyete uygun bir şey söylemek veya yapmak. İkincisi, Allah'a, kullara veya kendi nefesine verilmesi gereken hak. O halde, başkalarına hakkı tavsiye etmenin anlamı şudur: Sâlih toplumda herkes hak ve hukukun anlamını ve değerini bilmeli ve buna göre hareket etmelidir. Sâlih toplumda haklar çiğnenmemeli, gerçekler unutulmamalı, bâtıl başını kaldırmamalı, kimse haksızlığa karşı sessiz, seyirci kalmamalıdır. Bu toplumda herkesin vicdanı rahat ve canlı olmalıdır. Her fert kendi sorumluluğunu bilmeli ve anlamalıdır. Nerede haklar çiğneniyor ve bâtıl başını kaldırıyor, orada her birey kendisine düşen görevi yapmalı ve hak için mücadele etmeye hazır olmalıdır. Fertler sadece kendileri hakka tapmakla, hak yolunda olmakla, hak sözü söylemekle ve hakça hareket etmekle yetinmemelidir; aksine başkalarının da hak ve hukukun bütün icaplarını yerine getirmeleri için canla başla çalışmalıdır. İşte bu bilinç ve bu davranış bir toplumun ahlâkî çöküntüden ve felaketten kurtulmasının güvencesidir. Böyle bir ruh, o toplumu meydana getiren fertlerde yoksa, o insanlar hüsrân veya zarardan kurtulamazlar. Bir toplumu meydana getiren fertler, kendileri hak yolunda olmalarına rağmen, içinde yaşadıkları toplumda hakların çiğnenmesine sessiz ve seyirci kalırlarsa eninde sonunda aynı haksızlığa kendileride uğrayacaklardır. Bu husus Enfal suresinde dile getirilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

⁴⁴ Tâhâ, 20/112; Enbiya, 21/94.

⁴⁵ Nisâ, 4/124.

”وَآتَقُوا فِتْنَةً لِّاتِّصِبِينَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ“

“Aranızdan yalnız zalimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının, Allah'ın azabının şiddetli olduğunu bilin.”⁴⁶ Aynı husus Mâide suresinde de şöyle dile getirilmektedir:

لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“İsrailoğullarından inkar edenler, Davut'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdi. Bu, baş kaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi. Birbirlerin yaptıkları fenalıklara mani olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi!”⁴⁷

Nitekim İslam ümmetinin en hayırlı ümmet olmasının sebeplerinden biri de iyiliği emretmeleri kötülükten sakındırmaları olduğunu Yüce Allah şu şekilde açıklamaktadır:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَلَوْ نَأْمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitab ehli inanmış olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır.”⁴⁸

Bu surede zikredilen dördüncü özellik ise sabrı tavsiye etmektir. Sabır ise olaylara dayanma, olaylar karşısında umutsuzluğa düşmeyip tahammül etmektir. İşte inanıp güzel işler yapanlar, birbirlerine hakkı, doğruyu, gerçeği, hak dini, başkalarının hakkına saygıyı, doğruluktan ayrılmamayı, olaylar karşısında yılmamayı, umutsuzluğa düşmemeyi, azim ve irade ile Allah'a tevekkül ile hak uğrunda sabretmeyi tavsiye ederler.

Bilindiği üzere sabır, nefsin bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için güçlüğü, zorluğa, acıya dayanma gücüdür. Sabır, başlıca iki çeşittir.

⁴⁶ Enfal, 7/25.

⁴⁷ Mâide, 5/78,79.

⁴⁸ Al-i İmran, 3/110.

1) Acı ve zorluğa sabırdır ki bununla ibadet ve mücâhedenin ve güzel amellerin zorluklarına dayanılarak yüce himmet sahiplerinin eriştikleri başarılarla erişilir.

2) Lezzet ve arzulara karşı sabırdır ki bununla haramdan, yasaklardan ve hoş görünüp de sonu kötü olan aldatici, tehlikeli, maddeten veya manen zararlı şeylerin zararlarından sakınılır ve korunulur.⁴⁹ “Cennet câzib şeylerle, cehennem çetin şeylerle çevrilmiştir”⁵⁰ meâlindeki hadis-i şerifte iki sabra da işaret vardır.

Sabrın derecesi hususunda fitrî kabiliyetin bir etkisi bulunduğu inkar edilmemekle beraber eğitimin, alışkanlığın ve buna bağlı olarak azim ve iradenin ve onun için de imanın önemi çok büyüktür. Bundan dolayı sabır, seçimli fiillerden olarak e’al-i mükellefin arasında tavsiye olduğu gibi: “*Ey inananlar, sabredin, direnip üstün gelin, cihada hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah’tan korkun ki başarıya eresiniz*”⁵¹ diye emrolunmuştur. Çünkü “*Allah sabredenlerle beraberdir*”,⁵² “*sabredenlerin sevabı hesapsız verilir*”⁵³. Onun için hadislerde de: “Sabır açılışın, genişliğe çıkmanın anahtarındır”⁵⁴ “sabreden zafere ulaşır”⁵⁵ buyrulduğu gibi dilimizde de; “sabrın sonu selâmettir” sözü bir mesel olmuştur.

Bu izahattan ve sözün gelişinden anlaşılır ki burada ve başka yerlerde öğütlenen sabır, iman ve sâlih amel ile hak ve hayır yolunda sabırdır ki bu, yiğitlik, mertlik ve doğruluk şîâridir. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zilletle boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmaya çalışmamak, batılda, fenalıkta kalmak ve şerre rıza demek olan atâlet, zillet ve meskenet ile aşağı düşmekten ibâret olan duygusuzluk değildir. Çünkü “*izzet, Allah’a, Elçisine ve mü'minlere mahsustur*”⁵⁶ buyrulmuştur. Şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür. Nitekim bir sâhîh hadiste; “sizden biriniz bir kötü iş görürse onu eliyle değiştirsin. Bunu yapamazsa diliyle onu

⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., IX, 433; Ateş, a.g.e., XI, 81.

⁵⁰ Müslim, Cennet, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 22; Tirmizî, Cennet, 21; Nesâî, Eyman, 3; İbn Hanbel, Müsned, III, 153.

⁵¹ Al-i İmrân, 3/200.

⁵² Bakara, 2/153.

⁵³ Zümer, 39/10.

⁵⁴ Deylemî senedsiz, Kudâ’î, İbn Abbas’tan merfû’ olarak, İbn Ebî’-d-Dünyâ da İbn Ömer’den rivâyet etmiştir: Keşfu’l-Hafâ, II, 21.

⁵⁵ Bu hadisin kaynağını bulamadım.

⁵⁶ Münâfikûn, 63/8.

değiştirmeğe çalışsın. Bunu da yapmazsa kalbiyle ondan ikrah etsin; bu da imanın en zayıfıdır”⁵⁷ buyrulmuştur.

Sonuç:

İnsanlığın kurtuluşunu gaye edinen Kur'an-ı Kerim, insanların mutluluk ve saadet içerisinde yaşayıp, âhirette de mutlu sona erebilmeleri için çeşitli prensipler koymuştur. İşte tefsirini yapmaya çalıştığımız bu surede, insanlığın kurtuluşu, dñnyevî ve uhrevî mutluluğa kavuşmasının yolu kısa ve özlü olarak, âdeta formüle edilmiş bir şekilde, anlatılmaktadır.

Yüce Allah, üç ayetten meydana gelen bu surede; bütün insanların ziyanda olduklarını, yalnız inanıp yararlı işler yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı öğütleyenlerin ziyanda olmadıklarını asra yemin ederek vurgulamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e göre, kökünde iman olmayan, Allah ve Rasulünün verdiği talimata göre yapılmayan bir iş, “sâlih amel” değildir. Bu nedenle, Kur'an'ın muhtelif yerlerinde sâlih amelden önce imandan söz edilmiş ve bu surede de sâlih amel imanın hemen arkasından zikredilmiştir.

Kur'an'ın hiç bir yerinde imansız bir amele “sâlih” denilmediği gibi, imansız bir amel içinde herhangi bir ecir veya mükafaat vadedilmemiştir. Sâlih amelsiz bir iman, sadece bir iddiadır ki bir insan bu iddiaya rağmen Allah ve Rasulünün gösterdiği yoldan ayrı yürümekle bu iddiasını bizzat yalanlamış olmaktadır. Tohum toprağa ekilmedikçe ağaç olamaz. Ancak tohum toprakta olmasına rağmen ağaç çıkmıyorsa, demek ki tohum toprağın altında çürümüş ve yok olmuştur. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim'de vaadedilen mükafaatlar ve belirtilen müjdeler, ancak iman edip sâlih amel işleyenler içindir.

Kur'an, Asr suresi ile insanlığın kurtuluş reğetesini dört esasta toplamıştır. Tarih boyunca büyük filozofların ve bilim adamlarının üzerinde fikir yürüttükleri ve tesbit etmeye çalıştıkları kurtuluş esaslarını Kur'an'ın üç ayet ve dört madde ile tesbiti, şüphesiz onun ilâhî bir mucize olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

⁵⁷ Müslim, İman, 78; Tirmîzî, Fiten, 11; Nesâ'î, İman, 17; Ebû Dâvûd, Salat, 242; Melâhim, 17; İbn Mâce, İkâmet, 155, Fiten, 20; İbn Hanbel, a.g.e., III, 10,20,49,52.

İnsanoğlunun hüsrandan kurtulması, dünya ve âhirette huzurlu ve mutlu olması için Kur'an'daki ve özellikle de Asr suresindeki esaslara uymaktan başka çaresi yoktur.

KAYNAKLAR

- Abduh, Muhammed, *Suretü'l-Asr*, Mecelletü'l-Menâr, Kahire.
- Akseki, Ahmed Hamdi, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*,(sad. Ali Aslan Aydın) Ankara, trs.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din es-Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, trs.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst, 1991.
- Cemel, Ş.Süleyman, *Cemel haşiyesi (Celâleyn Tefsirinin)*, Kahraman Yayınları, İst, trs.
- Ebû Hayyân, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yusuf el-Edelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad, trs.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İst.
- et-Kâsımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasinü't-Te'vîl*, (thk. M.Fuad Abdülbakî), Mısır, 1957.
- el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmî Li Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut, 1985.
- *el-Mu'cemu'l-Vasîf*, Tahran, trs.
- er-Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtu Elfâzî'l-Kur'an*, Beyrut, 1992.
- er-Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, Mısır, trs.
- es-Sabunî, M.Ali , *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut, 1981.
- Savvaf, Muhammed , *Fatihâtü'l-Kur'an*, Cidde, 1985.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından inançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Dîvânu's-Şâfiî*, (Derleyen: Muhammed Afif ez-Zu'bi), Dâru'n-Nûr, Beyrut, 1971.
- eş-Şevkânî, Muhammed b.Ali b.Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır, 1964.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Mısır, 1954,
- et-Tabresi, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasan, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tahran, 1395.
- Tehanevi, Ali b.Ali, *Keşşâfu Istulâhâtî'l-Fünûn*, Kahraman Yayınları, İst, 1984.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut, trs.